

TASCHEK ZOLTÁN

Az 1922. évi nemzetgyűlési választások Sopronban*

A Horthy-korszak választásainak országos szintű történetét és eredményeit részletesen feldolgozta már a szakirodalom.¹ Alig rendelkezünk ugyanakkor hasonló feldolgozásokkal kisebb választási egységek, így például választókerületek esetében. Ez különösen az 1922. évi nemzetgyűlési választások soproni eseményeivel, eredményeivel kapcsolatban meglepő, hiszen a korabeli sajtó ennek eredményeivel foglalkozott a legtöbbet, sőt, még nemzetközi visszhangja is volt.²

Tanulmányomban a hagyományos eseménytörténeti megközelítésen túl megvizsgáltam a soproni szavazók választói magatartását is, hasonlóan néhány, leginkább a budapesti eredményekre koncentráló elemzéshez.³ Ehhez elsősorban a választói névjegyzéket használtam, amely a korszakban tartalmazta a több mint tízezer választójogosult foglalkozását is, valamint

* A tanulmány a XXXIII. OTDK-ra készült dolgozat átdolgozott és újabb kutatási eredményekkel kiegészített változata.

¹ Lásd *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk.: FÖLDES György–HUBAI László. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010.; HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza*. I–III. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001.

² Erről lásd KÖRNYEI Attila: *Sopron és vidékének munkásmozgalma 1919. augusztus 1. – 1924*. Győr, 1981. 104–108.; Ifj. SARKADY Sándor–TÓTH Imre: *Országgyűlési képviselők és választások Sopronban 1848–2004*. Hillebrand Nyomda, Sopron, 2005. 68–83.

³ A választói magatartás kutatásáról lásd IGNÁCZ Károly: A választói magatartás történeti irodalmáról (Magyarország 1920–1947). *Múltunk*, 2006/1. 90–98.

hasonló módon feldolgoztam a jelöltek ajánlási íveit is,⁴ egy 1926-ból fennmaradt statisztika pedig az eredmények felekezeti hovatartozással való összevetését is lehetővé tette szavazóköri szinten.⁵ Igaz, az ilyen vizsgálatot a fővárossal kapcsolatban először végző Ránki Györgyhez hasonlóan számomra is problémát jelentett, hogy a foglalkozások megnevezése sok esetben bizonytalan, pontatlan,⁶ így az általam készített statisztika nem tekinthető teljesen pontosnak, de a szavazóköri sajátosságokat, különbségeket így is jól mutatja.⁷

Választástól népszavazásig – Sopron 1920–1921-ben

A Horthy-kor első parlamenti választását 1920–1921-ben tartották meg a Friedrich-kormány által meghozott választójogi rendelet (5985/1919. ME.) alapján. Ez a kor viszonyai között és különösen a dualizmus kori választójoghoz képest igen demokratikus volt: mindenütt bevezette a titkos szavazást és minden 24 éven felüli férfi és 24 éven felüli írni és olvasni tudó nő vá-

⁴ A foglalkozási kategóriákra lásd IGNÁCZ Károly: *Budapest választ. Parlamenti és törvényhatósági választások a fővárosban, 1920–1945*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2013. 129.; PAKSY Zoltán: Az 1935. és 1939. évi parlamenti választás Pécssett. In: *Tanulmányok Pécs történetéből 10–11–12*. Szerk.: VARGA Lajos–VONYÓ József. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2002. 204–205.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (továbbiakban: MNL GyMSML SL) IV. B. 1402. Sopron Város Központi Választmányának iratai (továbbiakban: választmányi iratok) b. Képviselőválasztói névjegyzék. mikrofilm, 23–24. sz., MNL GyMSML SL IV. B. 1402. választmányi iratok 49. csomó. Országgyűlési választási ajánlási ívek, 1922 (továbbiakban: ajánlási ívek) és uo. 52. csomó. Választási statisztika. Kimutatás az 1926. évre érvényes választói névjegyzékről.

⁶ RÁNKI György: Az 1939-es budapesti választások. *Történelmi Szemle*, 1976/4. 615–616.

⁷ A tanulmány nyomtatásban megjelenő szövege csak az összegző táblázatokat tartalmazza, a teljes statisztika, benne a részletes szavazóköri adatokkal a *Múltunk* honlapján érhető el: http://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2018/04/taschekz_18_1.xlsx

lasztójogot kapott, így a teljes népesség 40, a 24 éven felüliek 75%-a szavazhatott.⁸

A választásokat a Tiszántúl román és a Szeged–Baja–Pécs vonaltól délre eső terület délszláv megszállása miatt három szakaszban tartották meg. Bár a békeszerződések Sopront és környékét Ausztriának ítélték, ezt a területet csak a délszláv csapatok dél-magyarországi kivonásával egyidejűleg kellett átadnia a magyar kormánynak, így a városban már az első szakaszban, 1920. január 25–26-án megtartották a választásokat. A kampány már 1919 végén megindult, és végül három jelölt került a szavazólapokra. Az országban a kisgazdapárt mellett legjelentősebb alakulat, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) jelöltje gróf Klebelsberg Kuno volt. Fő ellenfele Zsombor Géza, volt radikális párti politikus, korábban a Berinkey-kormány nemzetiségi államtitkára és a nyugat-magyarországi német autonóm terület kormánybiztosa indult a Nemzeti Demokrata Párt jelöltjeként, aki – miután a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) bojkottálta a választásokat – elsősorban a munkásság, valamint a német ajkú lakosság támogatására számíthatott. A harmadik jelölt a Nemzeti Középpárt jelöltje, Töpler Kálmán volt soproni polgármester és országgyűlési képviselő volt.⁹

A legesélyesebb egyértelműen a legitimista programmal felépítő Klebelsberg volt: számíthatott a katolikus klérus támogatására, és őt támogatta a helyi elit is.¹⁰ Végül a szavazatok

⁸ ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 225.; GERGELY Jenő: Titkos választás és ellenforradalom – 1920. In: *Parlamenti választások*, I. m. 49–53.

⁹ MNL GyMSML SL IV. B. 1402. választmányi iratok 2. d. Az 1920. évi nemzetgyűlési választások szavazási jegyzőkönyve. *Sopronvármegye*, 1920. január 18. 2.; TÓTH Imre: *A nyugat-magyarországi kérdés 1922–1939. Diplomácia és helyi politika a két háború között*. Sopron, 2006. 47–48., 144. – KÖRNYEI Attila (I. m. 103.) Zsombort pártonkívülinek nevezi, HUBAI László (*Magyarország XX. századi... I. m. II. 16.*) pedig fordítva adja meg Zsombor és Töpler pártállását.

¹⁰ SIPOS József: Klebelsberg Kuno belügyminiszersége és az 1922-es nemzetgyűlési választások. In: *A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter. Klebelsberg Kuno kora és munkássága*. Szerk. MIKLÓS Péter. Belvedere Meridionale, Szeged, 2008. 36.; UJVÁRY Gábor: *„Egy európai formátumú államférfi”. Klebelsberg Kuno (1875–1932)*. Kronosz Kiadó, Pécs–Budapest, 2014. 61.

több mint 55%-ával választották meg a város képviselőjévé. Az eredmények szavazóköri szinten komoly társadalmi törésvonalakról tanúskodtak: Zsombor a túlnyomórészt munkások lakta Brennbergbánya mellett különösen a német ajkúak által lakott szavazókörökben szerepelt jól. Vele szemben Klebelsberg a város jellemzően középosztálybeli, magyarok lakta szavazókörében ért el kiemelkedő eredményeket.¹¹ A kereszténypárti győzelem, amely nemcsak a várost, hanem az egész Nyugat-Dunántúlt jellemezte, nem volt meglepő, hiszen a Katolikus Néppárt megjelenése óta ez az országrész, különösen Sopron, Vas és Zala vármegye számított a politikai katolicizmus és ezzel együtt a Habsburg-restaurációt támogató legitimista irányzat fellelegvárának.¹²

Mindez megnyilvánult IV. Károly visszatérési kísérletei során is. Sopron különösen a második királypuccs során játszott fontos szerepet: 1921. október 22-én a király itt alakított kormányt, amelynek tagja lett többek között ifjabb gróf Andrássy Gyula is. Bár a visszatérési kísérlet végül megghiúsult, ez az esemény átrendezte a politikai erőviszonyokat.¹³ A helyzetet jól jellemzi Bethlen István miniszterelnök és Andrássy Gyula ellentéte: kezdetben szorosan együttműködtek a királykérdésben, hiszen lényegében mindketten elvi legitimistának számítottak.¹⁴ Andrássy azonban végül a király mellé állt, ami a két politikus közötti viszony megromlásával járt: a visszatérési kísérletet támogató politikust másokkal együtt letartóztatták, és

¹¹ Zsombor 34,1%-ot, Töpler pedig 10,8%-ot szerzett. MNL GyMSML SL IV. B. 1402. választmányi iratok 2. d. Az 1920. évi nemzetgyűlési választások szavazási jegyzőkönyve; THIRRING Gusztáv: Sopron népességének fejlődése és összetétele. *Statisztikai Szemle*, 1931/5. 427–430.; KÖRNYEI Attila: I. m. 104., 182.

¹² GERGELY Jenő: A keresztény pártok és a választások (1920–1947). *Századok*, 1996/3. 617.; POLGÁR Tamás: Parlamenti választások Sopron megyében Bethlen István miniszterelnöksége idején (1922–1926–1931). In: *Fejezetek Győr, Moson és Sopron vármegyéik közigazgatásának történetéből*. Szerk.: HORVÁTH József. Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat, Győr, 2000. 143., 148.

¹³ PAKSY Zoltán: Választások. I. m. 88.

¹⁴ SZALAI Miklós: *Ifjabb Andrássy Gyula élete és pályája*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2003. 172–174. – Bethlen királykérdésről vallott nézeteiről részletesen lásd ROMSICS Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999². 193–201.

csak a detronizáció törvénybe iktatását követően, decemberben helyezték szabadlábra.¹⁵

Bethlen számára egyértelműnek tűnhetett, hogy a kormány legveszélyesebb ellenzéke a legitimista irányzat lesz.¹⁶ Ezzel szemben egészen más következtetéseket vonhatott le a szociáldemokratákkal kapcsolatban, különösen a soproni népszavazás után. Az 1921. december 14–16. között Sopron és környéke hovatartozásáról megtartott népszavazáson a szavazók nagy többsége, magában a városban 72,8%-a a Magyarországhoz tartozás mellett döntött.¹⁷ Mindezt ráadásul úgy sikerült elérni, hogy az 1920-as népszámlálás adatai szerint Sopron lakosságának csak 48,7%-a volt magyar, 48%-a német volt.¹⁸ Az eredmények alapján egyértelműen látszik, hogy a többségében kisbirtokos, szőlőtermelő, Sopronban gazdapolgároknak¹⁹ nevezett németek lakta szavazókörökben magas volt az Ausztriához csatolást támogatók aránya, a III. szavazókörben erre szavazott a résztvevők abszolút többsége. (Lásd *1. térkép*.) Egy, a népszavazás után Bethlennek írt jelentés is őket nevezte meg olyan rétegként, amelynek tagjai „ingadoztak”, és „csak kisebbségüket tudtuk megnyerni”. Ezzel szemben „a hivatalnokosztály legfényesebb tanújelét adta hazafiságának”.²⁰ Bár az eredmények azt mutatják, hogy valójában az előbbi csoport körülbelül felének szavazataira is szükség volt a sikerhez, tehát a jelentés túloz, mégis említésre méltó, mert nemcsak az egyes csoportok magatartásáról árulkodik, hanem a kormányzati nyomásgyakorlás korlátairól is: a gazdapolgárság egzisztenciálisan nagyrészt független volt a hatalomtól, szemben a köztisztviselőkkel. Az ipari munkásságot ugyanakkor az MSZDP választmánya a Magyarország melletti szavazásra szólította fel. Ennek is nagy

¹⁵ SZALAI Miklós: I. m. 177–180.

¹⁶ ROMSICS Ignác: *Ellenforradalom*. I. m. 152–155.

¹⁷ ROMSICS Ignác: *Magyarország története*. I. m. 149.

¹⁸ THIRRING Gusztáv: I. m. 429.

¹⁹ Uo. 430. A gazdapolgár megnevezés kialakulására lásd KRISCH András: A soproni szőlőtermelők a 19. század utolsó évtizedeiben. *Soproni Szemle*, 2004/2. 142.

²⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) K-468 Bethlen István iratai (továbbiakban: Bethlen iratai) B/1 1. csomó. Guillaume főkormánybiztos jelentése 42.

szerepe volt abban, hogy decemberben megkezdődtek a tárgyalások a párt és a kormány között.²¹ Az 1921. december 22-én megszületett megállapodásban a kormány bizonyos korlátozásokkal (például megtiltotta a közalkalmazottak szakszervezeteinek létrehozását) elismerte a pártot mint politikai tényezőt, így a szociáldemokratákat sikeresen integrálta az új rendszerbe.²²

Politikai helyzet az 1922-es választások előtt

A miniszterelnök legfőbb célja ezt követően egy új kormány-párt létrehozása volt. Lépése a pártpolitikában is nyilvánvalóvá tette a jobboldal királykérdés mentén megmutatkozó megosztottságát: a Bethlennel szembenálló legitimisták Andrássy vezetésével beléptek Friedrich István pártjába, amely felvette a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt nevet, bár a pártot a közbeszédben és a sajtóban inkább Andrássy-Friedrich Pártnak nevezték.²³

A Bethlen-kormány a választójogi rendeletével (2200/1922. ME.) jelentősen csökkentette a választásra jogosultak számát, akik 1922-ben így az össznépesség kevesebb, mint 30%-át tették ki. A kormány ezt elsősorban az életkori és a műveltségi cenzus szigorításával érte el: a rendelet értelmében alapesetben csak az elemi népiskola első négy osztályát elvégzett 24 éven felüli férfiak és a népiskola 6. osztályát is elvégzett 30 éven felüli nők rendelkeztek választójoggal. A fővárost és a törvényhatósági jogú városokat, így Sopront is kivéve pedig visszaállította a dualizmus kori nyílt szavazást.²⁴

A rendelet hatását, célját illetően a szakirodalomban egyetértés mutatkozik abban, hogy az új szabályozás túlnyomórészt

²¹ SIPOS Péter: Az MSZDP a magyar politikai életben 1919–1944. In: *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Szerk. VARGA Lajos. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 130–131.

²² ROMSICS Ignác: *Bethlen*. I. m. 208.

²³ PAKSY Zoltán: Választások. I. m. 89–90.; *Magyarországi politikai pártok lexikona*. Szerk.: VIDA István. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 186., 193.

²⁴ PAKSY Zoltán: Választások. I. m. 90–96.; ROMSICS Ignác: *Magyarország története*. I. m. 225.

iskolázatlan nőket fosztott meg választójogától, és ez elsősorban a keresztényszocialisták és a legitimisták szavazótáborát csökkentette.²⁵

A rendelet kidolgozásában fontos szerepet játszott a belügyminiszter, egyben Sopron nemzetgyűlési képviselője, Klebelsberg Kuno.²⁶ A városban ez minden bizonnyal negatív hatással volt a népszerűségére, erről árulkodik, hogy 1922. március 12-én a soproni keresztényszocialista munkások gyűlésükön tiltakoztak a választójog iskolázottsághoz kötése ellen.²⁷ Ugyanakkor a várost a csökkenés az országos átlaghoz képest kisebb mértékben érintette: az 1920-as 37,5%-hoz képest „csak” kevesebb, mint 6%-kal csökkent, 31,7%-ra.²⁸

A soproni lakosság foglalkozásszerkezete kedvező volt a kormány számára: míg az ipari munkásság aránya viszonylag alacsony volt, a középrétegek – közöttük különösen a közalkalmazottak – és a nyugdíjasok aránya, amelyeknek támogatására leginkább számíthatott, meghaladta a vidéki városok átlagát.²⁹ (Lásd 1. táblázat.) A kormány ráadásul még kedvezőbbé tette a körülményeket azáltal, hogy az új választókerületi beosztás (3100/1922. ME. sz. rendelet) értelmében a többségében munkások lakta Brennbergbányát és Sopronbánfalvát a nyíltan szavazó Sopron környéki választókerületbe sorolta.³⁰ (A soproni kerület felekezeti megoszlásáról, 1926-os adatok alapján lásd a 2. táblázatot.)

²⁵ Lásd például PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2006. 104.; ROMSICS Ignác: *Bethlen*. I. m. 212.; SZALAI Miklós: I. m. 182.

²⁶ UJVÁRY Gábor: I. m. 80–83.

²⁷ KÖRNYEI Attila: I. m. 75.

²⁸ *A M. Kir. Kormány 1919–1922. évi működéséről és az ország közállapota-iról szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Miniszterelnökség, Budapest, 1926. 214. – Fontos hozzátenni azonban, hogy az 1920-as soproni arány jelentősen alacsonyabb volt, mint az akkori országos átlag, valószínűleg a jelentős számú katonaság és a városba újonnan költözöttek miatt, akiknek csak kis része rendelkezett választójoggal. THIRRING Gusztáv: I. m. 412–413.

²⁹ KÖRNYEI Attila: I. m. 11., 44.

³⁰ A Sopron környéki választókerületben azonban az MSZDP jelöltje a szavazatoknak csak kevesebb, mint 18%-át szerezte meg, így már az alapválasztáson kiesett. Lásd HUBAI László: *Magyarország XX. századi...* I. m. II. 44., 46.; KÖRNYEI Attila: I. m. 106.; POLGÁR Tamás: I. m. 139.

1. táblázat. A választójogosultak foglalkozási megoszlása 1922-ben

foglalkozás	fő	%
mezőgazdaság	1674	14,98
gazdapolgár	148	1,32
szőlős	551	4,93
birtokos, földműves, kertész	268	2,40
tisztviselő	23	0,21
munkás, napszámos	684	6,12
ipar	1722	15,41
önálló	1153	10,32
alkalmazott	569	5,09
kereskedelem	727	6,50
önálló, piaci árus	659	5,90
alkalmazott	68	0,61
magánalkalmazott	778	6,96
tisztviselő	363	3,25
altiszt, szolgál	415	3,71
közalkalmazott	1306	11,68
tisztviselő	438	3,92
tanár, tanító	311	2,78
altiszt, szolgál	557	4,98
szabadfoglalkozású	292	2,61
ügyvéd, mérnök, orvos	172	1,54
író, művész	69	0,62
egyházi személy	51	0,46
nyugdíjas, vagyonából élő	857	7,67
háztulajdonos, tőkepénzes	444	3,97
nyugdíjas közalkalmazott	138	1,23
nyugdíjas magánalkalmazott	58	0,52
nyugd. (külön megj. nélkül)	217	1,94
egyéb	444	3,97
egyetemi és főiskolai hallgató	148	1,32
háztartási alkalmazott	152	1,36
egyéb és ismeretlen	144	1,29
háztartásbeli	3377	30,21
Összesen	11 177	100,00

2. táblázat. A választójogosultak felekezeti megoszlása 1926-ban

felekezet	fő	%
római katolikus	5 799	56,85
evangélikus	3 378	33,11
izraelita	916	8,98
egyéb	108	1,06
Összesen	10 201	100,00

A választások előkészítése és a jelöltállítás

A választási procedúra kezdetén Sopronban is megmutatkozott, hogy a kormány a helyi közigazgatást a kormánypárt szolgálatába állította. Ennek első lépéseként a főispánok jelentős részét országszerte leváltották – mindezt belügyminiszterként maga Klebelsberg irányította.³¹ Sopron vármegye és város élére Fertsák Jenő került, akit március 25-én iktattak be hivatalába.³² Az is ebbe az irányba mutatott, hogy a választás hivatalos teendőivel foglalkozó városi testület, a Központi Választmány főként a kormány szempontjából megbízható személyekből állt a tagok társadalmi státuszát tekintve, ami szintén megfelelt az országos jellemzőknek:³³ a március 11-én megalakult választmány 30 tagjából 11 földbirtokos, 7 egyházi személy és 4 ügyvéd volt.³⁴ Emellett a tagok közül személyében is kötődött a kormányhoz például Simon Elemér, aki Bethlen hívének számított, valamint Rupprecht Olivér kormánypárti képviselő.³⁵

³¹ SIPOS József: I. m. 46.; UJVÁRY Gábor: I. m. 89.

³² MNL GyMSML SL IV. B. 401. Sopron vármegye főispánjának iratai (továbbiakban: főispáni iratok) 138. d. 81/1922. Fertsák 1920-ban szintén a KNEP jelöltjeként indult a választáson. HUBAI László: *Magyarország XX. századi...* I. m. II. 37.

³³ IGNÁCZ Károly: Korlátozás és ellenőrzés – választási kampányok a Horthy-korban. In: *Parlamenti választási kampányok Magyarországon*. Szerk.: FEITL István. Napvilág Kiadó, Budapest, 2016. 58.

³⁴ MNL GyMSML SL IV. B. 401. főispáni iratok 138. d. 107/1922. és 166/1922.

³⁵ TÓTH Imre: Simon Elemér Sopron megyei főispán életútja és munkássága. In: *Arrabona – Múzeumi közlemények*, 40/1–2. Győr, 2002. 338–340.; HUBAI László: *Magyarország XX. századi...* I. m. II. 36.

Ezt követte a jelöltállítás: először Klebelsberg újraindulása vált ismertté, őt már március végén a városháza dísztermében ünnepélyesen felkérték a képviselőjelöltség elvállalására.³⁶ Nem sokkal később a hivatalosan még el sem kezdődött kampányt egy váratlan esemény szakította félbe: IV. Károly április 1-jén elhunyt, ami a legitimisták számára súlyos csapás volt.³⁷ Klebelsberg belügyminiszterként ráadásul a nemzeti gyászra hivatkozva április 18-ig betiltott minden politikai gyűlést, ami miatt az ellenzék azzal vádolta a kormányt, hogy politikai tőkét akar kovácsolni a király halálából.³⁸

A választások kiírására is csak ezt követően, április végén került sor, így a hivatalos kampányra csak egy hónap jutott.³⁹ Május elején vált egyértelművé az, hogy Klebelsbergnek két ellenfele is lesz. A kormánypárti *Sopronvármegye* május 3-án számolt be arról, hogy Tóth János plébános vezetésével nyolctagú küldöttség kérte fel Andrássy Gyulát a jelöltség elvállalására.⁴⁰ Andrássy Sopronba is érkezett, ahol Gerecs Szaléz bencés tanár, valamint a „szociális missziótársulat leányklubjának és nőtisztviselői szakosztályának képviselői” üdvözölték,⁴¹ ami jól mutatja a legitimizmus fő társadalmi bázisát. Aktivizálódott az MSZDP is. A párt soproni szervezete 1922. január 29-én alakult meg újra, miután március 21-én az országos pártválasztmány döntött a választásokon való indulásról. Hébelt Edét április 25-én jelölték ki soproni képviselőjelöltnek.⁴² Hébelt német származású, evangélikus vallású ügyvéd, jogakadémiai tanár, az MSZDP baloldali értelmiségiekből álló csoportjának tagja volt, aki a Tanácsköztársaságban is szerepet vállalt mint a Marx–Engels Munkásegyletem egyik oktatója.⁴³ Az, hogy a jelölt nem helyi volt, megerősíthette azokat a feltételezéseket, melyek

³⁶ UJVÁRY Gábor: I. m. 89.

³⁷ SZALAI Miklós: I. m. 183.

³⁸ KARDOS József: *Legitimizmus*. Korona Kiadó, Budapest, 1998. 101.; SZALAI Miklós: I. m. 184.

³⁹ IGNÁCZ Károly: Korlátozás és ellenőrzés. I. m. 63.

⁴⁰ *Sopronvármegye*, 1922. május 3. 9.

⁴¹ Uo. 1922. május 4. 5.

⁴² KÖRNYEI Attila: I. m. 83., 104–105.

⁴³ Ifj. SARKADY Sándor–TÓTH Imre: I. m. 77.

szerint a soproni szociáldemokrata szervezet nem képvisel jelentős erőt. Ebben jelentős szerepe volt a szociáldemokratákkal szembeni fellépésnek a Tanácsköztársaság bukása után: sokakat letartóztattak, számosan pedig Ausztriába menekültek. Másrészt viszont a párt népszavazás idején tanúsított magatartása és a soproni polgármesterrel való jó viszonyuk miatt már ekkor nagyobb mozgástérrel rendelkeztek a városban, mint országosan.⁴⁴

Az indulás hivatalossá válásához a jelölteknek a választójogi rendelet értelmében ajánlásokra is szükségük volt, az egyéni választókerületekben, így Sopronban is ezerre.⁴⁵ Az ellenzéki jelöltek sikerrel vették az akadályt: Klebelsberg mellett Andrassy jelöltsége is hivatalossá vált már az első körben, május 22-én, míg Hébeltnek sikerült az első körben 965 érvényesnek minősített ajánlását már másnapra kiegészítenie.⁴⁶ A kormánypárti *Sopronvármegye* propagandisztikus tudósítása, miszerint „Klebelsberg már az ajánlásokkal győzött”, és a belügyminiszter győzelme „egy pillanatig sem kétséges”, tehát megalapozatlan volt.⁴⁷

Bár az ajánlások gyűjtése során különösen az államtól függő csoportoknál minden bizonnyal volt nyomásgyakorlás – például a közalkalmazottak esetében ennek egyik módja volt a munkahelyen történő gyűjtés⁴⁸ –, ezen ívek viszonylag megbízható képet mutathatnak az egyes jelöltek szűkebb társadalmi bázisáról, legalábbis azon rétegek esetében, amelyeknél markáns eltérések mutatkoztak. (Lásd 3. táblázat.) Így Hébelt támogatóinak döntő többsége (a háztartásbeliek nélkül számítva több mint 80%-a) ipari és mezőgazdasági foglalkozású volt, az alkalmazottak mellett jelentős számú önálló iparossal

⁴⁴ KÖRNYEI Attila: I. m. 39., 81–82.; TÓTH Imre: *A nyugat-magyarországi...* I. m. 131–132.

⁴⁵ HUBAI László: *Magyarország XX. századi...* I. m. I. 31.

⁴⁶ MNL GyMSML SL IV. B. 1402. választmányi iratok 2. csomó. Az 1922. évi nemzetgyűlési választás jegyzőkönyve.

⁴⁷ *Sopronvármegye*, 1922. május 24. 1.

⁴⁸ Lásd erről SIPOS József: I. m. 51. és TÓTH Imre: Útban az elitváltás felé. Az utolsó bethleni választás Sopronban (1931–1935). *Soproni Szemle*, 1999/2. 153.

3. táblázat. A jelöltek ajánlóinak foglalkozási összetétele 1922-ben

<i>jelölt</i> <i>foglalkozás</i>	Hébelt		Andrássy		Klebelsberg	
	fő	%	fő	%	fő	%
mezőgazdaság	355	30,84	88	8,38	40	3,09
gazdapolgár	24	2,09	12	1,14	2	0,15
szőlős	94	8,17	43	4,10	16	1,24
birtokos, földműves, kertész	40	3,48	16	1,52	6	0,46
tisztviselő	4	0,35	0	0,00	1	0,08
munkás, napszámos	193	16,77	17	1,62	15	1,16
ipar	354	30,76	211	20,10	111	8,57
önálló	195	16,94	171	16,29	93	7,18
alkalmazott	159	13,81	40	3,81	18	1,39
kereskedelem	50	4,34	85	8,10	104	8,03
önálló; piaci árus	43	3,74	81	7,71	97	7,49
alkalmazott	7	0,61	4	0,38	7	0,54
magánalkalmazott	28	2,43	127	12,10	121	9,34
tisztviselő	7	0,61	49	4,67	71	5,48
altiszt, szolga	21	1,82	78	7,43	50	3,86
közalkalmazott	23	2,00	73	6,95	493	38,07
tisztviselő	1	0,09	27	2,57	207	15,98
tanár, tanító	1	0,09	26	2,48	75	5,79
altiszt, szolga	21	1,82	20	1,90	211	16,29
szabadfoglalkozású	11	0,96	43	4,10	53	4,09
ügyvéd, mérnök, orvos	4	0,35	21	2,00	42	3,24
író, művész	7	0,61	16	1,52	4	0,31
egyházi személy	0	0,00	6	0,57	7	0,54
nyugdíjas, vagyonából élő	15	1,30	117	11,14	80	6,18
háztulajdonos, tőkepénzes	9	0,78	61	5,81	32	2,47
nyugdíjas közalkalmazott	1	0,09	21	2,00	21	1,62
nyugdíjas magánalkalmazott	2	0,17	9	0,86	5	0,39
nyugdíjas (k. m. n.)	3	0,26	26	2,48	22	1,70
egyéb	30	2,61	40	3,81	48	3,71
egy. és főisk. hallgató	1	0,09	17	1,62	28	2,16
háztartási alkalmazott	15	1,30	12	1,14	6	0,46
egyéb és ismeretlen	14	1,22	11	1,05	14	1,08
háztartásbeli	285	24,76	266	25,33	245	18,92
Összesen	1151	100,00	1050	100,00	1295	100,00

és gazdával, míg a többi csoportban elenyésző számú ajánlót sikerült szereznie. Klebelsberg ajánlóinak mintegy négytizede (háztartásbeliek nélkül csaknem fele) közalkalmazott volt, és más csoportokban, különösen a mezőgazdasági népességen belül nem is sikerült számottevő támogatottságot elérnie. Ezzel szemben Andrássy ajánlóinak megoszlása a három jelölt közül a legegyszerűsebb, leginkább az önálló iparosok, a magánalkalmazottak, illetve a vagyonukból élők és nyugdíjasok támogatták. Utóbbiakkal kapcsolatban fontos megemlíteni, mint egy Klebelsberg esélyeit rontó helyi sajátosságot, hogy míg országosan a közalkalmazottak egyik népes csoportját a vasutasok jelentették, Sopronban ők legnagyobbbrészt nem az államvasutak, hanem a magánvasútként működő GySEV alkalmazottai voltak, és főként a legitimista jelöltet támogatták.⁴⁹ Mindez egyrészt megerősíti a keresztény pártok hagyományos szavazóbázisáról alkotott képet,⁵⁰ másrészt igazolja azt is, hogy a polgári rétegeken belül is volt egy határozott, köz- és magánszféra közötti különbség, ráadásul ennek Sopronban is volt vallási háttere.⁵¹ Bár vallási adatokat az ívek nem tartalmaztak, néhány aláírás így is egyértelműen erről árulkodik: Andrássy mögött felsorakoztak például a bencés gimnázium tanárai és szerzetesek is, míg Klebelsberg ajánlói között megtalálhatók az evangélikus líceum tanárai – természetesen az állami tanítók, tanárok mellett –, evangélikus lelkészek, sőt, egy rabbi is, ugyanakkor szintén a kormánypárt jelöltjét támogatta a bencés házfőnök és a katolikus elemi iskola igazgatója is.⁵² Kiemelendő még a háztartásbeli ajánlók aránya közti viszonylag jelentős különbség (Andrássynál 25%, Klebelsbergnél 19%), bár az nem állapítható meg egyértelműen, hogy ennek hátterében eltérő pártpreferencia húzódik meg, vagy csak annak eredménye, hogy Klebelsberg ajánlásainak jelentős részét a munkahelyeken gyűjtötték. A két

⁴⁹ MNL GyMSML SL IV. B. 1402. választmányi iratok 49. csomó. Ajánlási ívek. Gróf Andrássy Gyula ajánlási ívei. Lásd például: 46–47.

⁵⁰ GERGELY Jenő: A keresztény pártok. I. m. 625–626.

⁵¹ IGNÁCZ Károly: *Budapest választ.* I. m. 139–146.

⁵² MNL GyMSML SL IV. B. 1402. választmányi iratok 49. csomó. Ajánlási ívek. Lásd például: Gróf Andrássy Gyula ajánlási ívei. 3., 16. és gróf Klebelsberg Kuno ajánlási ívei. 2–3., 18–20., 27., 41., 46., 87.

jobboldali jelölt szavazótáborával kapcsolatban mindenesetre megállapítható, hogy ugyan mindketten a széles értelemben vett polgári rétegek támogatására számíthattak, de ezen belül nem elhanyagolható különbségek voltak kettejük szavazóbázisa között. Ezeket a különbségeket pedig minden bizonnyal a kampány tovább erősítette.

A kampány eseményei

Először Klebelsberg tartotta meg szónoklatát április 30-án. A beszéd, amelyről az országos sajtó is beszámolt, előrevetítette az egész további kampány egyik fontos jellemzőjét: a királykérdés elsődlegességét. Bár maga is legitimista volt,⁵³ Bethlen álláspontjához hűen vallotta, hogy a királykérdés megoldása időszerűtlen a nemzetközi körülmények miatt. Felszólalt a felekezeti ellentétek, ezzel kapcsolatban az antiszemitizmus ellen is. Ebben a beszédében is megvédte a kormány választójogi rendeletét, valamint különböző reformok meghozatalára tett ígéreteket, így például szociálpolitikai és közigazgatási intézkedésekről beszélt, valamint Sopronnak főiskolát és a város kereskedelmi központtá fejlesztését ígerte.⁵⁴

Andrássy néhány nappal később, május 4-én tartotta meg programbeszédét. Elsődlegesen a királykérdéssel foglalkozott, hangoztatta, hogy azt „nem lehet kikapcsolni”. Felszólalt a „népjogokat fosztó választójogi javaslat” ellen is.⁵⁵ Néhány nappal később, sátoraljaújhelyi beszédében maga Andrássy is „retrográd javaslatnak” nevezte a rendeletet.⁵⁶ A legitimisták igyekeztek minden réteghez szólni, a pártjuk programjában az szerepelt, hogy „a közjogi kérdésnél sokkal előbbrevalónak tartja egyes külpolitikai, szociális és gazdasági kérdés[ek] megoldá-

⁵³ UJVÁRY Gábor: I. m. 89.

⁵⁴ *Sopronvármegye*, 1922. május 3. 1–3.; *Oedenburger Zeitung*, 1922. május 3. 1–2. Az országos sajtó részletes beszámolóira lásd például: *Budapesti Hírlap*, 1922. május 3. 2–3. és *Pesti Hírlap*, 1922. május 3. 2–3.

⁵⁵ *Sopronvármegye*, 1922. május 5. 1–2., *Magyarság*, 1922. május 5. 2–3. és *Nemzeti Újság*, 1922. május 5. 3.

⁵⁶ *Magyarság*, 1922. május 9. 1.

sát”.⁵⁷ Úgy tűnik tehát, hogy a legitimisták sem ragaszkodtak a királykérdés elsődlegességéhez, de a nyugat-magyarországi területeken ennek hangoztatását tartották előnyösnek.

Sokkal nehezebb helyzetben volt a szociáldemokrata jelölt, ugyanis hivatalos rendőri felügyelet alatt állt, így nem vehetett részt nyilvános gyűléseken, tehát beszédet sem tarthatott.⁵⁸ E különösen szigorú korlátozás hatósági indoklása az volt, hogy egy beszélgetés során Hébelt állítólag helyeselte a Felvidék elcsatolását,⁵⁹ de nyilván szerepet játszott benne a politikusnak a Tanácsköztársaság alatti tevékenysége is. Hébelt Klebelsberghez írt nyílt levelében tiltakozott a vád ellen, kijelentve, hogy a „tót-kérdésben” a népszavazási elv mellett állt ki, és kérte a rendőri felügyelet feloldását, ez azonban nem történt meg.⁶⁰

Így Hébelt nélkül tartották meg az első szociáldemokrata gyűlést Sopronban május 14-én, amelyen a *Népszavában* megjelent tudósítás szerint kétezren, a *Sopronvármegye* szerint viszont csak öt-hatszázan vettek részt.⁶¹ A szónokok egyrészt a szociális problémákat helyezték a középpontba, kijelentve, hogy a párt „egyformán távol áll a szabad királyválasztóktól és a legitimistáktól”, másrészt megszólították a német ajkú lakosságot is azzal, hogy Kittel Ferenc beszédét német nyelven tartotta meg.⁶² Ez utóbbi hiánya különösen Klebelsberggel szemben jelent meg kritikaként, ő ugyanis csak programbeszédét jelentette meg né-

⁵⁷ *Magyarországi pártprogramok 2. 1919–1944.* Szerk. GERGELY Jenő et al. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003. 54.; SZALAI Miklós: I. m. 181.

⁵⁸ KÖRNYEI Attila: I. m. 105. – A hatóságok az 1922-es kampányban több ellenzéki politikust állandó megfigyelés alatt tartottak, de az ilyen teljes korlátozás kivételes volt. PAKSY Zoltán: I. m. 101.; IGNÁCZ Károly: Korlátozás és ellenőrzés. I. m. 72.

⁵⁹ UJVÁRY Gábor: I. m. 91.

⁶⁰ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (továbbiakban: PIL) 658. f. 5/76. ö. e. 791. A szociáldemokrata párt parlamenti választásokon való részvételével kapcsolatos iratok választókerületenként (továbbiakban: választási iratok) 791.; *Népszava*, 1922. május 17. 7.; KÖRNYEI Attila: I. m. 105.

⁶¹ *Sopronvármegye*, 1922. május 16. 3. és *Népszava*, 1922. május 18. 6. – A szociáldemokrata párttagok száma ekkor 400–600 körüli volt, de mint majd a választási eredményből kiderül, a támogatói körük ennél jóval nagyobb volt. Párttagok számáról lásd KÖRNYEI Attila: I. m. 84.

⁶² *Sopronvármegye*, 1922. május 16. 3.; *Népszava*, 1922. május 18. 6.

metül is.⁶³ A szociáldemokraták ezzel szemben a kampány kezdetétől különös figyelmet fordítottak rájuk, érintkezésbe léptek a helyi németek vezetőivel, Zsombor Géza egykori támogatóival is, akik kijelentették, hogy „mint demokratikus érzelmű polgárok, hajlandóak szociáldemokrata jelöltet támogatni”.⁶⁴ Ennek ellenére sem foglalkozott vele komolyabban a kormánypárt, bár később – Hébelt állítása szerint – az internálótáborok megszüntetésének ígéretével megkísérelték elérni visszaléptetését is, sikertelenül.⁶⁵

Egy nappal a szociáldemokrata gyűlés után következett a soproni választási kampány legkiemelkedőbb eseménye: Klebelsberg Bethlen István és Vass József kultuszminiszter társaságában ismét gyűlést tartott a városban. Klebelsberg újfent hangoztatta, hogy sokkal fontosabb kérdések is vannak a királykérdésnél, de védekezett a katolikusok háttérbe szorításának, a „kálvinista kormány” vádjá ellen. Ezt követően Bethlen tartott beszédet, aki lényegében ugyanezt az üzenetet fogalmazta meg.⁶⁶ A legitimista *Magyarság* szerint „rossz benyomást tett”, hogy németül senki sem beszélt, holott ezt a „német lakosság elvárta volna”⁶⁷ – igaz, ez Andrássy gyűlésein sem történt meg. A soproni legitimista sajtó is arról írt, hogy a gyűlésen alig voltak gazdapolgárok, bár a kormánypárti lap ezt cáfolni igyekezett.⁶⁸

Ennél kisebb visszhangot váltott ki Andrássy második gyűlése május 21-én, amely a *Magyarság* szerint ugyanakkor „rendkívül látogatott volt”, és amelyen Friedrich István és Sigray Antal is részt vett. Andrássy ismét támadta Bethlent, míg Friedrich Klebelsberget azzal vádolta, hogy „nem törődött a várossal”. Vagyis a Klebelsberggel szemben Sopronban régóta hangoztatott, passzivitását hangsúlyozó kritikákat emlegették fel, amellyel szemben hívei azzal próbáltak védekezni, hogy va-

⁶³ UJVÁRY Gábor: I. m. 91.

⁶⁴ PIL 658. f. 5/76. ő. e. 786.

⁶⁵ KÖRNYEI Attila: I. m. 105.

⁶⁶ *Sopronvármegye*, 1922. május 16. 1–3.; Ifj. SARKADY Sándor–TÓTH Imre: I. m. 73.

⁶⁷ *Magyarság*, 1922. május 16. 8–9.

⁶⁸ *Sopronvármegye*, 1922. május 25. 3.

lójában „csendben dolgozott a városért”.⁶⁹ Népszerűségének ráadásul a helyi mellett országos támadások is ártottak: április elején bombamerénylet történt egy fővárosi liberális gyűlésen, a tetteseket pedig nem sikerült elfogni. Klebelsberg helyzetét nehezítette, hogy amikor fellépett az erőszakos akciókért felelős Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) ellen, jobboldalról kezdték támadni, és a „keresztény magyarság szégyenének”, a „keresztény nemzeti eszme árulójának” titulálták, a *Magyarság* pedig „túlzott liberalizmusáért” támadta.⁷⁰

A szociáldemokraták második, szintén május 21-én megtartott gyűlésének szinte semmilyen visszhangja nem volt a sajtóban.⁷¹ A *Népszava* beszámolója szerint ugyanakkor ez még sikerebb volt, mint az első, hiszen „mintegy 2500 úgynevezett gazdapolgár jelent meg, a német ajkú lakosság mintegy 80%-a”. Ismét elhangzott egy német nyelvű beszéd is, amelyben Kittel Ferenc ígéretet tett a nemzetiségek autonómiájának bevezetésére. Ezenkívül ez és a magyar szónoklat is elsősorban a kormányt kritizálta, valamint ismét tiltakoztak a Hébelttel szembeni rendőri felügyelet ellen.⁷² A párt az események hatására, a polgári sajtó legnagyobb részének álláspontjával szemben egyre optimistább volt, már győzelemben is reménykedtek, de legalábbis, mint Hébelt írta, „a pótválasztást biztosra veszik”.⁷³

Ezt követően több gyűlésre nem kerülhetett sor, ugyanis Klebelsberg belügyminiszterként a főispánoknak küldött körrendeletében május 22-től június 13-ig betiltotta ezeket a „szélsőséges pártszenvédélyek hatásaként máris mutatkozó nagymértékű izgalom” miatt.⁷⁴

⁶⁹ Ifj. SARKADY Sándor–TÓTH Imre: I. m. 68–72.

⁷⁰ PÖLÖSKEI Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere 1919–1922*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1977. 195.; UJVÁRY Gábor: I. m. 87.; KÓKAY György–BUZINKAY Géza–MURÁNYI Gábor: *A magyar sajtó története*. Magyar Újságírók Országos Szövetsége, Budapest, 1994. 185.

⁷¹ KÖRNYEI Attila: I. m. 105.

⁷² *Népszava*, 1922. május 24. 5.

⁷³ PIL 658. f. 5/76. ó. e. választási iratok 790. és 796.

⁷⁴ MNL GyMSML SL IV. B. 401. főispáni iratok 139. doboz. 292/1922. 1–2.

A választás előtti várakozások

A helyi és az országos sajtó Klebelsberg és Andrássy küzdelmeként írt a soproni választásokról, és többségük előbbi győzelmét valószínűsítette. A *Sopronvármegye* május 29-i különkiadása arról számolt be, hogy „Klebelsberg óriási többséggel vezet”, valamint a fő ellenfél, Andrássy „bukása biztos”.⁷⁵ A *Budapesti Hírlap* is erről számolt be, de hasonló eredményeket valószínűsített a független sajtó is, például a *Pesti Hírlap*, illetve a liberálisok lapja, a *Világ* is.⁷⁶ A legitimista lapok természetesen Andrássy győzelmét valószínűsítették, a *Magyarság* azt írta, hogy „magánjelentések szerint” ő áll a legjobban, és valószínűleg pótválasztás lesz közte és Hébelt között.⁷⁷ Csak a *Népszava* írt arról, hogy Sopronban „alighanem pótválasztásra kerül a sor” Hébelt és Klebelsberg vagy Andrássy között.⁷⁸ A német nyelvű kormánypárti lap, az *Oedenburger Zeitung* mindhárom párt becslését közölte, eszerint Klebelsberg hívei a *Sopronvármegyé*ben megjelent és országosan elterjedt számoknál visszafogottabban arra számítottak, hogy a belügyminiszter Andrássyval fog megküzdeni a mandátumért a pótválasztáson. Andrássyék ellenben helyben még bizakodóbbak voltak, mint a *Magyarság*: a legitimista jelölt 60%-os győzelmére számítottak, míg a szociáldemokraták 3000 „biztos” szavazóban reménykedtek.⁷⁹ Ezek után nem meglepő, hogy a választás eredménye hatalmas szenzációt jelentett.

A választás eredménye és a reakciók

A május 28-án és 29-én megtartott választás eredménye 30-án vált ismertté. Hébelt Ede szociáldemokrata jelölt került az első

⁷⁵ *Sopronvármegye*, 1922. május 29. 1.

⁷⁶ *Budapesti Hírlap*, 1922. május 30. 3.; *Pesti Hírlap*, 1922. május 30. 2. és *Világ*, 1922. május 30. 1.

⁷⁷ *Magyarság*, 1922. május 30. 4.

⁷⁸ *Népszava*, 1922. május 30. 2.

⁷⁹ *Oedenburger Zeitung*, 1922. május 30. 2. – Az újságok által, bizonytalan források alapján közölt támogatottsági „adatok” utólag nagyrészt tévesnek bizonyultak.

helyre, 4010 szavazattal (41%), Andrassy lett a második 2942-vel (30,1%), Klebelsberg pedig 2832 szavazattal (28,9%) a harmadik helyre szorult.⁸⁰ A kormánypárti jelölt tehát kibukott, míg pótválasztásra került sor Hébelt és Andrassy között.

A *Sopronvármegye* tudósítása szerint az eredmény kihirdetése után a „polgárság csalódottan oszlott szét”.⁸¹ A *Magyarság* ugyanakkor először szinte elégedettnek tűnt az eredménnyel: nem a szociáldemokrata győzelmet, hanem Klebelsberg vereségét emelte ki, Andrassy győzelmét pedig biztosra vette.⁸² A *Népszava* ugyanakkor „nagy győzelemként” értékelte az eredményt, és arról tudósított, hogy a városban „a munkásság, a földműves és liberális polgári lakosság között általános az öröm”, és „egészen biztosra veszik a szociáldemokrata párt végleges győzelmét”. Hivatkozott a szociáldemokraták népszavazásban játszott szerepére is, ami miatt „Sopron a szociáldemokratákat illeti meg”.⁸³ A hatalmas meglepetést jól jelzi, hogy több jelentős országos napilap címlapján számolt be a soproni eredményről.⁸⁴ Ezzel szemben a kormánypárti lapok csak a belső oldalakon, szűkszavúan számoltak be Klebelsberg vereségéről.⁸⁵

Az első reakciók után megkezdődött az okok keresése is. A *Népszava* mellett a liberális lapok is úgy gondolták, hogy a munkásosztályon kívül, „polgári körökben” is sokan szavaztak Hébeltre.⁸⁶ Ennek a véleménynek lehetett is alapja, mivel a választások előtt megállapodás jött létre a szociáldemokraták és Rassay Károly liberális pártja között egymás jelöltjeinek tá-

⁸⁰ MNL GyMSML SL IV. B. 1402. választmányi iratok 2. csomó. Az 1922. évi nemzetgyűlési választás jegyzőkönyve; HUBAI László: *Magyarország XX. századi...* I. m. II. 48.; KÖRNYEI Attila: I. m. 106.

⁸¹ *Sopronvármegye*, 1922. május 31. 1.

⁸² *Magyarság*, 1922. május 31. 1–2.

⁸³ *Népszava*, 1922. május 31. 6.

⁸⁴ Lásd például *Pester Lloyd*, 1922. május 31. 1–2.; *Pesti Napló*, 1922. május 31. 1.; *Világ*, 1922. május 31. 1.

⁸⁵ Lásd *Budapesti Hírlap*, 1922. május 31. 2.; *Szózat*, 1922. május 31. 3.; 8 *Órai Újság*, 1922. június 1. 2.

⁸⁶ *Népszava*, 1922. június 1. 3.; *Pester Lloyd*, 1922. június 1. 1–2.; *Világ*, 1922. május 31. 1.

mogatásáról.⁸⁷ A *Magyarság* ugyanakkor azt írta, hogy minden bizonnyal a zsidóság volt az, amely „daczból vagy neutrális el-lenszenvből” Hébeltre szavazott.⁸⁸ Andrassy azonban visszafo-gottabban nyilatkozott: a pártvezér az elkeseredettségben látta a szociáldemokraták országos „előretörésének” okát, ami miatt sokan „a mai rendszertől legtávolabb álló párthoz csatlakoz-tak”.⁸⁹ A *Bécsi Magyar Újság* a *Magyarsággal* szemben úgy lát-ta, hogy a zsidók nagyrészt Klebelsbergre szavaztak.⁹⁰

A helyi kormánypárti napilap ezekkel szemben egyrészt a polgári szavazatok megoszlásával magyarázta az eredményt, ami bizalmas kormánypárti körökben is elterjedt vélekedéssé vált. Így például Kozma Miklós is azt írta helyzetjelentésében, hogy a szociáldemokraták „igen ügyesen használták ki mind-azon kerületeket, ahol tudták, hogy a polgári pártok egymás-sal élesen ellentétben állanak”.⁹¹ A *Sopronvármegye* ugyan-akkor mindenekelőtt a német ajkú gazdapolgárok támogatá-sának tulajdonította az MSZDP jelöltjének élre kerülését: úgy fogalmazott, hogy az „egy táborba tömörült németiség győzött a megosztott polgárság felett”.⁹² A népszavazás eredményével párhuzamot vonva arról írt a vezércikkében, hogy ugyanazok szavaztak Hébeltre, akiknek „a Magyarország számára meg-mentett Sopron már 1921. december 14-én sem kellett.”⁹³ Ezzel az állítással – és minden bizonnyal stílusával is – ugyanakkor a kormánypárti helyi sajtóban is ellentétet szított, ugyanis az *Oedenburger Zeitung* erre reagálva, a gazdapolgárokat védve azt írta, hogy ők nem személyesen Klebelsberg ellen szavaztak, ha-nem a szociális problémák ellen.⁹⁴ Hans Cnobloch osztrák kö-vet is azt jelentette, hogy a választás eredménye a népszavazás

⁸⁷ L. NAGY Zsuzsa: *Egy politikus polgár portréja – Rassay Károly*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 50.

⁸⁸ *Magyarság*, 1922. május 31. 2.

⁸⁹ *Új Nemzedék*, 1922. június 1. 1.

⁹⁰ *Bécsi Magyar Újság*, 1922. június 1. 1.

⁹¹ *Sopronvármegye*, 1922. május 31. 1.; MNL OL K-429. Kozma iratai 13. csomó, 3. dosszié. Helyzetjelentések 1921. február–1923. június. 28.

⁹² *Sopronvármegye*, 1922. május 31. 1.

⁹³ Uo. 1922. június. 1. 2. A mi jó poncichtereink.

⁹⁴ *Oedenburger Zeitung*, 1922. június 2. 1. Die guten Bohnzüchter és Uo. 1922. június 3. 1. Ein ungetrübtes Bild!

„gazdasági következményeinek” volt köszönhető.⁹⁵ A német lap egyik vezércikke egészen más felelősöket talált: a legitimistákat okolta, mindenekelőtt az Andrássyt támogató „hölgyeket”, akik nem értenek a politikához, de „azt gondolják, hogy előkelő és arisztokratikus legitimistának lenni”.⁹⁶ Ugyanakkor a népszavazással kapcsolta össze a soproni választást Kozma Miklós is, aki Gömbösnek azt írta, hogy „egy szocialista megválasztása erkölcsileg legalább elcsúfítja” a népszavazás eredményét.⁹⁷ Az osztrák sajtó, természetesen főként a szociáldemokrata lapok is foglalkoztak a választás eredményével: az *Arbeiter Zeitung* „Vörös Sopronról” cikkezett, és az eredményt a magyarországi választások „nagy meglepetésének” nevezte. Utóbbi véleményt fogalmazta meg a liberális *Neue Freie Presse* is.⁹⁸

A választói magatartás vizsgálata

A különböző korabeli feltételezések megalapozottságát vizsgálva az egyik szembetűnő összefüggés, hogy valószínűleg nagyrészt ugyanazok a szavazók támogatták a népszavazáson az Ausztriához tartozást, mint akik a nemzetgyűlési választáson szociáldemokrata jelöltre szavaztak. A két alkalommal ugyan eltérő szavazóköri beosztást alkalmaztak, de az eredményeket térképen ábrázolva a fenti összefüggés megalapozottnak látszik. (Lásd 1. és 2. térkép.)⁹⁹ Mind az Ausztria melletti, mind a Hébeltet támogató szavazatok arányai azokban a városrészekben kiugróak, amelyekben a német ajkúak többségben voltak az 1920-as népszámlálás szerint.¹⁰⁰

⁹⁵ Tóth Imre: *A nyugat-magyarországi...* I. m. 132.; Ifj. SARKADY Sándor–Tóth Imre: I. m. 80.

⁹⁶ *Oedenburger Zeitung*, 1922. június 1. 3. Urbs Fidelissima (?).

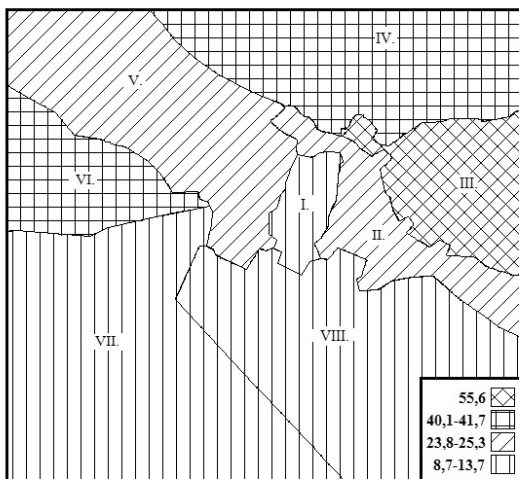
⁹⁷ *Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945. II. A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon.* Szerk.: NEMES Dezső. Szikra Kiadó, Budapest, 1956. 289–290.

⁹⁸ *Arbeiter Zeitung*, 1922. június 1. 4.; *Neue Freie Presse*, 1922. május 31. 1.

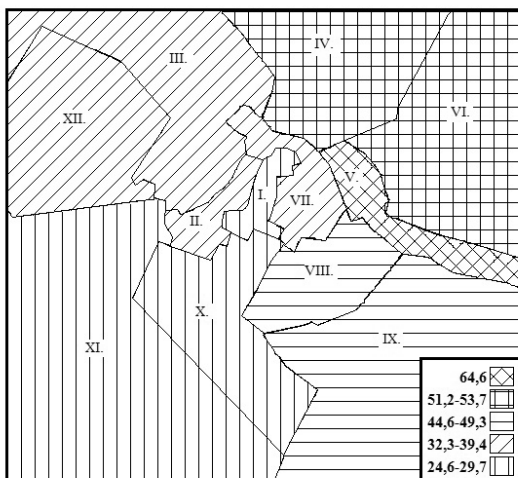
⁹⁹ A térképek alapjául szolgáló várostérképet lásd THIRRING Gusztáv–HEIMLER Károly: *Sopron és környékének kalauza.* Turistaság és Alpinizmus, Budapest, 1921.

¹⁰⁰ THIRRING Gusztáv: I. m. 430.

1. térkép. Az 1921-es népszavazáson az Ausztriához tartozásra szavazók aránya az egyes szavazókörökben (I–VIII.)

2. térkép. Az 1922-es nemzetgyűlési alapválasztáson Hébelt Edére szavazók aránya az egyes szavazókörökben (I–XII.)

4. táblázat. Foglalkozási és felekezeti korrelációs számítás az 1922. évi alap- és pótválasztás eredményei alapján

jelölt foglalkozás	Alapválasztás			Pótválasztás	
	<i>Hébelt</i>	<i>Andrássy</i>	<i>Klebensberg</i>	<i>Hébelt</i>	<i>Andrássy</i>
mezőgazdaság	0,95***	-0,86***	-0,84***	0,96***	-0,96***
gazdapolgár	0,28	-0,31	-0,21	0,36	-0,36
szőlős	0,81**	-0,69*	-0,75**	0,81**	-0,81**
birtokos, földműves, kertész	0,82***	-0,82***	-0,66*	0,82***	-0,82***
tisztviselő	-0,51	0,41	0,49	-0,54	0,54
munkás, napszámos	0,95***	-0,83***	-0,86***	0,94***	-0,94***
ipar	0,39	-0,20	-0,45	0,39	-0,39
önálló	0,20	-0,01	-0,30	0,15	-0,15
alkalmazott	0,44	-0,37	-0,41	0,52	-0,52
kereskedelem	-0,27	0,28	0,21	-0,30	0,30
önálló; piaci árus	-0,26	0,27	0,20	-0,30	0,30
alkalmazott	-0,25	0,24	0,21	-0,23	0,23
magánalkalmazott	-0,64*	0,67*	0,51	-0,70*	0,70*
tisztviselő	-0,86***	0,59*	0,89***	-0,84***	0,84***
altiszt, szolga	-0,33	0,52	0,13	-0,41	0,41
közalkalmazott	-0,76**	0,58*	0,75**	-0,72**	0,72**
tisztviselő	-0,80**	0,67*	0,74**	-0,81**	0,81**
tanár, tanító	-0,72**	0,57	0,70	-0,73**	0,73**
altiszt, szolga	0,12	-0,16	-0,06	0,20	-0,20
szabadfoglalkozású	-0,64*	0,36	0,71**	-0,59*	0,59*
ügyvéd, mérnök, orvos	-0,66*	0,33	0,77**	-0,64*	0,64*
író, művész	-0,46	0,45	0,37	-0,45	0,45
egyházi személy	-0,14	0,02	0,20	-0,05	0,05
nyugdíjas, vagyonából élő	-0,87***	0,66*	0,85***	-0,87***	0,87***
háztulajdonos, tőkepénzes	-0,78**	0,64*	0,73**	-0,79**	0,79**
nyugdíjas közalkalmazott	-0,67*	0,55	0,63*	-0,64*	0,64*
nyugdíjas magánalkalmazott	-0,55	0,45	0,52	-0,51	0,51
nyugdíjas (k. m. n.)	-0,71**	0,43	0,77**	-0,72**	0,72**
egyéb	-0,38	0,08	0,52	-0,30	0,30
egy. és főisk. hallgató	-0,79**	0,61*	0,77**	-0,81**	0,81**
háztartási alkalmazott	-0,39	0,29	0,38	-0,36	0,36
egyéb és ismeretlen	0,30	-0,43	-0,16	0,37	-0,37
háztartásbeli	-0,42	0,57	0,24	-0,47	0,47

jelölt <i>felekezet</i>	Alapválasztás			Pótválasztás	
	<i>Hébelt</i>	<i>Andrássy</i>	<i>Klebelsberg</i>	<i>Hébelt</i>	<i>Andrássy</i>
római katolikus	-0,68*	0,80**	0,47	-0,70*	0,70*
evangélikus	0,91***	-0,83***	-0,80**	0,93***	-0,93***
izraelita	-0,46	0,28	0,50	-0,47	0,47
egyéb	-0,66*	0,30	0,78**	-0,61*	0,61*

Szignifikanciaszintek:

* 0,58–0,71: 95%-os

** 0,71–0,82: 99%-os

*** 0,82-től: 99,9%-os

Megállapítható, hogy hasonlóan az ajánlóívekből kiolvasható preferenciákhoz, a legszorosabb összefüggés a mezőgazdaságban dolgozók arányával mutatható ki, akiknek 87,9%-a a népszámlálás szerint német volt.¹⁰¹ Korrelációs számítással vizsgálva az adatokat,¹⁰² jól látszik, hogy ők szinte egyöntetűen Hébeltet támogatták (a korrelációs együttható esetükben 0,95). (Lásd 4. táblázat.) Ugyanakkor az is igaz, hogy ezen belül leginkább az alacsonyabb státuszú rétegek (napszámosok, illetve a szegényebb gazdapolgárok, az ún. szőlősök¹⁰³) körében látványos az összefüggés, így lehetséges, hogy inkább a szociális problémák, nem pedig a nemzetiségi szempont játszotta a főszerepet. A szociális okok szerepét mutathatja az is, hogy Hébelt az egész városban jobb eredményt ért el, mint 1920-ban – demokratikusabb választójogi szabályozás mellett – Zsombor Géza. Ugyanakkor a népszavazási eredményekkel való összefüggés és az, hogy a szociáldemokraták minden bizonnyal nem véletlenül tarthatták fontosnak a nemzetiségi autonómia ígérését, arra is utalhat, hogy a soproni németek választói magatartása 1922-ben mégis speciális volt. Emellett szól az is, hogy az eredménye-

¹⁰¹ Uo. 447.

¹⁰² Erre a módszerre lásd IGNÁCZ Károly: *Budapest választ.* I. m. 132–135.; WIENER György: *Osztályszavazás a két világháború közötti időszakban. Múltunk*, 2006/1. 99–136.; EGRY Gábor: A nemzeti és etnikai kötődés szerepe a választói magatartás alakulásában Magyarországon a 20. században. Uo. 170–197.

¹⁰³ Lásd KRISCH András: I. m. 142.

ket a felekezeti adatokkal összevetve az látható, hogy hasonlóan erős a korreláció Hébelt eredményei és az evangélikus vallású szavazók között, akiknek 73,5%-a német volt.¹⁰⁴ Az tehát mindenképpen egyértelműen látszik, hogy a szociáldemokrata jelölt elsősorban a németek támogatását szerezte meg, motivációjukat ugyanakkor nem lehet egyértelműen megállapítani, és minden bizonnyal ebben nem is alkottak homogén tömböt.¹⁰⁵ Ujváry Gábor is megemlíti mind a „népszavazás utáni gazdasági nehézségek miatti csalódottságot”, mind azt, hogy a német ajkú lakosság „német érzelmeit bizonyítandó” szavazott Hébeltre.¹⁰⁶ Minden bizonnyal az ipari munkásság is túlnyomórészt rá szavazott, hiszen csak a mezőgazdasági népesség támogatásával nem érhetett volna el ilyen eredményt. Erre utalnak az ajánlóívek adatai is, valamint az, hogy a többi réteg esetében egyértelműen negatív a korreláció. Az ipari munkásságnál mutatkozó enyhébb mutató (0,39) annak lehet a következménye, hogy szavazókörienkénti megoszlásuk viszonylag egyenletes volt, így esetükben az összefüggés kevésbé számszerűsíthető.

Andrássy szavazótáborával kapcsolatban megállapítható, hogy sikeres volt a legitimisták nyitása az őket hagyományosan támogató rétegeken túli társadalmi csoportok felé: leszámítva a mezőgazdaságban dolgozókat, támogatottsága a különböző kategóriákban a három jelölt közül a legkiegyensúlyozottabbnak mondható. Ami említésre méltó, az a háztartásbeliekkel kimutatható összefüggés: bár a korreláció nem túl erős (0,57), a másik két jelölthöz képest határozottnak mondható. Különösen, ha ezt összevetjük az ajánlásokkal, az *Oedenburger Zeitung* idézett véleményével, valamint a választójogi rendeletnek az elsődlegesen a nők választójogát csorbitó jellegéről vallott, már említett szakirodalmi állásponttal. A budapesti eredményeket vizsgáló Wiener György is azt állapította meg, hogy a háztartásbeliek „a jobboldali szavazótáborban kiemelt helyet foglaltak el”, ugyanakkor hozzátette, kérdés, „hogy e beállítottság mögött a nők vallásos konzervativizmusa húzódott-e meg, avagy a kapcsolat

¹⁰⁴ THIRRING Gusztáv: I. m. 432.

¹⁰⁵ Ifj. SARKADY Sándor–TÓTH Imre: I. m. 80–81.

¹⁰⁶ UJVÁRY Gábor: I. m. 91.

csupán azért állt fenn, mert a felső szolgáltató rendhez tartozó családokban az átlagosnál jóval több háztartásbeli rendelkezett választójoggal”.¹⁰⁷ A vallás szerepét erősíti az is, hogy a katolikusok aránya és Andrássy szavazatarányai között egyértelmű összefüggés mutatható ki. Tekintve, hogy Klebelsberget, mint arról már esett szó, 1920-ban a katolikus egyházvezetés, köztük Csernoch János esztergomi érsek is támogatta, és ők 1922-ben is egyértelműen Bethlen mögé álltak, ez rávilágít a kormánytámogató felsőpapság és a továbbra is legitimista nyugat-magyarországi alsópapság közötti ellentétre.¹⁰⁸

Klebelsberg szavazótáborát vizsgálva a legszembetűnőbb a közalkalmazottak, a magántisztviselők, a szabadfoglalkozásúak és a nyugdíjasok, vagyonukból élők arányával mutakozó igen erős korreláció – szintén igazolva a népszavazásról a miniszterelnöknek írt, korábban említett jelentés állításait és az ajánlóívekből kiolvasható jellemzőket. Ezek a rétegek a mezőgazdasági munkások után a legegységesebben egy jelölt mögé felsorakozó csoportoknak bizonyultak. Esetükben is kérdés, hogy mi lehetett a motivációjuk. A *Magyarság* azt írta, hogy a hivatalnokok „kötelességszerűen” Klebelsberget támogatták,¹⁰⁹ ennél azonban mélyebb okai voltak ennek: bár, ahogy az ajánlások gyűjtésénél megmutatkozott, volt nyomásgyakorlás, a szakirodalom szerint az egész korszakban a közalkalmazottak voltak a legmeghatározóbb és legstabilabb támogatói a kormánypártnak.¹¹⁰ Mindez tehát azt mutatja, hogy már 1922-ben kialakult a kormánypárt támogatóinak szűkebb, stabil bázisa. A vallási adatokat tekintve úgy tűnik, a zsidó választók inkább Klebelsbergre szavazhattak a *Bécsi Magyar Újság* tudósításának megfelelően, mert bár a korreláció itt nem jelentős (0,5), de

¹⁰⁷ WIENER György: I. m. 131.

¹⁰⁸ GERGELY Jenő: *Keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 164.; TOM LORMAN: István Bethlen and the 1922 Elections in Hungary. *The Slavonic and East European Review*, 2002/4. 647.; PÖLÖSKEI Ferenc: I. m. 195. – Lehetséges, hogy helyi szinten ez nyilvánult meg abban az ajánlások vizsgálatánál említett jelenségben, hogy a bencés szerzetesek Andrássyt, míg a házfőnök Klebelsberg ajánlóját írta alá.

¹⁰⁹ *Magyarság*, 1922. május 31. 2.

¹¹⁰ WIENER György: I. m. 130.; IGNÁCZ Károly: *Budapest választ. I. m. 136–137.*

a jelöltek közül így is ez a legerősebb pozitív együtttható, továbbá Klebelsberg ugyanabban a két szavazóköri szerepelt a legjobban, amelyben az izraelita szavazók aránya a legmagasabb volt. Tekintve, hogy Klebelsberg programbeszédében felszólalt az antiszemitizmus ellen, és a kampány idején fellépett az ÉME ellen, nem meglepő, hogy Sopronban a zsidó szavazók nagyrészt felsorakoztak a kormánypárt jelöltje mögé.¹¹¹ Mindez országos szinten arról árulkodik, hogy az izraelita vallásúak választói magatartása nem volt egységes: a fővárosban a korszakban leginkább a liberális pártokat támogatták,¹¹² de például Pécsen – ahol Sopronhoz hasonlóan liberális jelölt nem indult – a főispán jelentése szerint kisebb részben a kormánypárti, nagyobb részben a szociáldemokrata jelöltre voksoltak 1922-ben.¹¹³ Kozma Miklós szintén tudni vélte, hogy „a zsidóság sok helyen vezetőségének nyílt utasítására a szociáldemokrata jelöltet támogatta”.¹¹⁴ A foglalkozási és felekezeti jellemzőkön túl fontos megemlíteni, hogy lehettek olyan szavazók is, akik kifejezetten Klebelsberg személye ellen szavaztak: mint arról már szó volt, a belügyminisztert helyben és országosan is sok kritika érte, amelyek minden bizonnyal negatívan hatottak népszerűségére. Ez nehezen felmérhető és számszerűsíthető tényezőt jelent, de ez is szerepet játszott abban, hogy az 1920-ban elért szavazatarányának alig több mint felét sikerült két évvel később megszereznie.

Az ajánlások és a korrelációs számítás alapján tehát kirajzolódik az egyes jelöltek szavazótáborra. Hébelt leginkább az evangélikus vallású, német etnikumú, alacsonyabb státusú, főleg mezőgazdasági és részben ipari foglalkozású szavazók támoga-

¹¹¹ A zsidóknak a kereskedőkön belüli magas aránya, illetve általánosságban ennek a csoportnak etnikai és vallási heterogenitása állhat a mögött, hogy leginkább esetükben nem mutatható ki határozott politikai elkötelezettség egyik jelölt irányában sem. 54,1%-uk volt magyar, és 43,2%-uk német, vallásilag pedig az izraeliták voltak legtöbben 41,1%-kal, őket követték a katolikusok 39,6%-kal és az evangélikusok 18,5%-kal. THIRING Gusztáv: I. m. 448.

¹¹² IGNÁZ Károly: *Budapest választ.* I. m. 133.

¹¹³ PAKSY Zoltán: Nemzetgyűlési és országgyűlési választások Pécsen (1922, 1926, 1931). In: *Tanulmányok Pécs történetéből* 5–6. Szerk. FONT Márta–VONYÓ József. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 1999. 238.

¹¹⁴ MNL OL K-429. Kozma iratai 13. csomó, 3. dosszié. Helyzetjelentések 1921. február–1923. június. 28.

tását szerezte meg. Andrássy katolikus, részben hagyományos kereszténypárti, részben radikális jobboldali tábor tudhatott maga mögött. Klebelsberg mögött ugyanakkor csak a magasabb státusú középrétegek, valamint a mérsékelt és liberális polgárság vallásilag heterogén csoportja sorakozott fel. Előretételezve a pótválasztásra, ez azt is jelenti, hogy a két jobboldali jelölt közötti rendkívül elmérgesedett viszony mellett a szavazótáborok jellege miatt sem történhetett meg Klebelsberg támogatóinak egyöntetű felsorakozása Andrássy mögött, a két választás közötti kampány pedig tovább nehezítette ezt.

A két választás között

A pótválasztásra készülve már a sajtó is a szociáldemokrata jelöltet tartotta esélyesebbnek: nemcsak a *Népszava* volt biztos Hébelt győzelmében, hanem a liberális, sőt, nagyrészt a kormánypárti újságok is. A *Pesti Napló* már az alapválasztás eredményének kihirdetésekor azt írta, hogy „arra lehet számítani, hogy Klebelsberg táborának legalábbis jó része Hébelt mellett fog szavazni a pótválasztáson Andrássy ellen”.¹¹⁵ A *Budapesti Hírlap* pedig arról tudósított, hogy „politikai körökben most már azzal is számolnak, hogy Sopron a polgári pártok számára elveszítettnek tekinthető”.¹¹⁶ A *Magyarság* optimizmusa is gyorsan eltűnt, június elsejei vezércikke szerint „Klebelsberg a szocialista jelölt fölényes győzelmét jósolja hívei egy részének a nemzetközi jelölthöz pártolása miatt”, és „talán titokban bátorítja is őket Andrássy elleni gyűlöletből”.¹¹⁷ Két nappal később az *Új Nemzedék* is arról írt, hogy egy, „a belügyminiszterhez igen közel álló hely” azt nyilatkozta, reméli, hogy „a belügyminiszter volt választóinak egy része nem Andrássyra”, hanem „a nemzetközi szociálistára fog szavazni.”¹¹⁸

¹¹⁵ *Pesti Napló*, 1922. május 31. 1.

¹¹⁶ *Budapesti Hírlap*, 1922. május 31. 2.

¹¹⁷ *Magyarság*, 1922. június 1. 1. A kegyvesztett Sopron.

¹¹⁸ *Új Nemzedék*, 1922. június 3. 1. Vigyázni, vigyázni.

A helyi kormánypárt ugyanakkor mégis az Andrássyval való összefogás mellett döntött. Az országos sajtó által „paktumnak” nevezett megegyezés végül mindössze egy nappal a pótválasztás előtt, június 4-én jött létre. Az *Egységes Polgári Táborba!* címet viselő felhívás radikális hangvételt ütött meg: Hébeltet „volt kommunista agitátornak” nevezte, akit a Sopron utcáin már „vörös csillaggal járó” „nemzetközi szociáldemokraták a polgárság hulláján keresztül” akarnak a magyar parlamentbe juttatni. Esetleges győzelmét pedig olyan „szégyennek” bélyegezte, amelyet „nem tűrünk el”.¹¹⁹ A kommunistavád állt az Andrássy-párti, korábban szinte csak Klebelsberget támadó *Soproni Hírlap* németül is megjelent különkiadásának középpontjában is.¹²⁰ Hébelt Tanácsköztársaság alatti szerepvállalásának emlegetésével minden bizonnyal a mérsékelt, Andrássy-ellenes kormánypárti szavazókat igyekeztek Hébelt ellen fordítani. Hasonló kormánypárti-legitimista összefogásra került sor Székesfehérváron és Győrben is.¹²¹ Azonban ezek csak helyi kezdeményezések voltak, a kormánypárt országos vezetése nem vett részt ezekben, sőt, Klebelsberg a paktum létrejöttének napján a *Sopronvármegyének* írt levelében – nem téve különbséget két ellenfele között – kijelentette: „Volt párthíveimet az új választási harcban befolyásolni nem kívánom, hiszen különféle gondolkodású és irányzatú polgárok tiszteltek meg bizalmukkal.”¹²² Mivel egyértelmű volt, hogy a végeredmény Klebelsberg szavazóin fog múlni, és a *Sopronvármegye* szerint ők személyesen jelöltjüktől vártak útmutatást, és még a jobboldali egységre való „felhívás után is sokáig nem tudtak dönteni”,¹²³ a választás ezzel lényegében eldőlt. Ráadásul Hébelt ekkor, Andrássy radikális hangvételű kampányával ellentétben, egyértelműen a kormánypárti, mérsékelt szavazók megnyerésére koncentrált

¹¹⁹ *Sopronvármegye*, 1922. június 4. 1. A paktum szövegét az országos napilapok közül közölte: *Pesti Hírlap*, 1922. június 4. 4. és *Pesti Napló*, 1922. június 4. 19.

¹²⁰ PIL 658. f. 5/76. ó. e. választási iratok, 786.

¹²¹ *Magyarország*, 1922. június 7. 4. és Uo. 1922. június 8. 2.

¹²² *Sopronvármegye*, 1922. június 4. 6.

¹²³ *Sopronvármegye*, 1922. június 1. 1. és június 7. 1.

(másrészt viszont az erős katolikus–evangélikus ellentétet¹²⁴ is igyekezett kihasználni), ezt mutatja például egyik röplapja, amely hirdette, hogy Hébelt „ösrégi lutheránus hagyományai tiltják a rágalom ocsmány fegyverének használatát”.¹²⁵ Hasonló retorikával a *Sopronvármegye* is próbálkozott: az egységet hangsúlyozó kormánypárti jelszavakat visszhangozva azt írta, hogy a polgári egység „Sopron nagy érdeke”, „polgárnak, tisztviselőnek, termelőnek, fogyasztónak, milliomosnak, szegénynek, kereszténynek, zsidónak, akár legitimista, akár nem”.¹²⁶ A lap ugyanakkor azzal az ellentmondásos magatartásával, hogy egyrészt közölte Klebelsberg levelét, másrészt viszont kiállt Andrássy mellett, valószínűleg csak növelte a kormánypárti szavazók egy részének bizonytalanságát.

A pótválasztás eredménye

Az eredmény ezúttal nagyrészt megfelelt a várakozásoknak: Hébelt Ede szoros versenyben, 179 szótöbbséggel, 5079 szavazattal (50,85%) győzelmet aratott a 4910 voksot (49,15%) szerző Andrássy felett.¹²⁷

A *Népszava* nagy győzelemként értékelte az eredményt, és azt ismét a „város öntudatos munkásságának és demokratikusan érző polgárságának” tulajdonította, azt írva, hogy Sopron „az ország igaz hangulatát” mutatta meg a kormánynak.¹²⁸ Ez utóbbi állítás egyben előrevetítette azt az ellenzéki retorikát is, amely a későbbiekben a kormánypárt számára előnytelen titkos kerületekben született eredményekre hivatkozva igyekezett megkérdőjelezni, aláásni a kormány legitimitását. A polgárság szerepét hangsúlyozta a liberális *Világ* is, amely szerint „hiba volt, hogy Rassayék nem állítottak jelöltet”, mert indulójuk „itt

¹²⁴ TÓTH Imre: *A nyugat-magyarországi...* I. m. 146.

¹²⁵ PIL 658. f. 5/76. ó. e. választási iratok, 814.

¹²⁶ *Sopronvármegye*, 1922. június 4. 1.

¹²⁷ MNL GyMSML SL IV. B. 1402. választmányi iratok 2. csomó. Az 1922. évi nemzetgyűlési pótválasztás jegyzőkönyve; HUBAI László: *Magyarország XX. századi...* I. m. II. 49.; KÖRNYEI Attila: I. m. 107.

¹²⁸ *Népszava*, 1922. június 8. 2.

egész bizonyosan nagy többséggel győzött volna”.¹²⁹ Beszámolt az eredményről az *Arbeiter Zeitung* is, amely kiemelte, hogy Hébelt annak ellenére tudott győzni, hogy nem tarthatott programbeszédet, rendőri felügyelet alatt állt, és ellenfelei végül öszszefogtak ellene. A paktummal kapcsolatban ugyanakkor megjegyezte, hogy nem volt nagy hatása, és arról is beszámolt, hogy a soproni németek egységesen Hébeltet támogatták.¹³⁰ Hasonló véleményt fogalmazott meg Klebelsberg egykori ellenfele, Zsombor Géza is, aki a „gazdapolgárság állásfoglalásának” tulajdonította az eredményt. Igaz, véleményének tárgyilagosságát megkérdőjelezi, hogy a legfőbb okot abban látta, hogy háttérbe szorították a gazdapolgárok körében tevékenykedő „hazafias és polgári pártját” és személyét.¹³¹

A szociáldemokrata győzelem miatt a kormánypárti és a legitimista sajtó egymást vádolta. A *Sopronvármegye* azt írta, hogy Andrassy a felelős ezért, mert ha ő „nem jön Sopronba és nem bontja meg a polgári egységet, Klebelsberg győz”. Ismét keményen fogalmazott ugyanakkor a szociáldemokraták szavazóival szemben is, burkoltan ismét hazaárulóknak nevezve őket: „még mindig van Sopronban egy réteg, amelynek nem kell semmi ami nemzeti és magyar”.¹³² Az *Új Nemzedék* ismét radikális hangvétellel, kommunistaveszélyt emlegetve és az eredménynek a revíziós politikára való negatív hatásától tartva reagált: „Kinyitotta a kaput a Bécs felől jövő vörös agitációnak”, így az eredmény szerinte „nemzeti veszedelem” és az „irredentizmus elsikkadása”.¹³³ A *8 Órai Újság* úgy fogalmazott, hogy Andrassy „bomlasztó tevékenysége” „terelte” a polgárságot a szociáldemokrata jelölt felé.¹³⁴

A legitimista sajtó ellenben Klebelsberg szavazóit hibáztatta, és elterjedt az a vélemény, hogy jó részük szándékosan érvénytelenül szavazott, amiről először, még az eredmény kihirdetése

¹²⁹ *Világ*, 1922. június 8. 1.

¹³⁰ *Arbeiter Zeitung*, 1922. június 8. 4.

¹³¹ *Sopronvármegye*, 1922. június 11. 2.

¹³² *Sopronvármegye*, 1922. június 8. 1–2.

¹³³ *Új Nemzedék*, 1922. június 9. 1. Sopron.

¹³⁴ *8 Órai Újság*, 1922. június 9. 1.

se előtt, a *Sopronvármegye* írt.¹³⁵ A szavazóköri eredményeket megvizsgálva azonban egyértelművé válik, hogy ez a vád megalapozatlan volt: az érvénytelen szavazatok összesített száma valójában még csökkent is. Az igaz, hogy a X. szavazókörben, ahol Klebelsberg a legjobb eredményét érte el, ezzel szemben növekedett (27-ről 53-ra), és a jegyzőkönyvek tanúsága szerint sok szavazatot azért érvénytelenítettek, mert „mindegyik jelölt nevét áthúzták” a szavazólapon, illetve arra „megjegyzést írtak”.¹³⁶ Számuk azonban nem volt olyan jelentős, hogy ténylegesen befolyásolhatták volna a választás végeredményét.

Andrássy vereségét elsősorban az okozta, hogy a korábbi kormánypárti szavazók több mint egyharmada Hébeltre szavazott. Azokban a szavazókörökben, amelyekben Hébelt a legjobban szerepelt, több mint felük a szociáldemokrata jelöltet támogatta. Lehetséges, hogy ez egyszerűen arra vezethető vissza, hogy jelentős részük tanácstalan volt, és az általuk esélyesebbnek tartott jelöltre voksoltak. Az is elképzelhető ugyanakkor, hogy a nemzetiségi hovatartozás és ezzel összefüggésben a helyi kormánypárti sajtó magatartása állt a háttérben, ugyanis míg a *Sopronvármegye* felsorakozott Andrássy mögé, közölve a paktum szövegét, az *Oedenburger Zeitung* vezércikkben jelentette ki, hogy Klebelsberg levelével összhangban „a szavazókra bízzák a döntést”.¹³⁷ Ezen sajátos okok jelentős szerepét igazolhatja, hogy a korrelációszámítás nem mutat az egyes foglalkozási csoportokban szignifikáns módosulást az alapválasztás adataihoz képest. (Lásd 4. táblázat.) A végeredmény kialakulásában tehát, úgy tűnik, nem a társadalmi hovatartozás, hanem részben a nemzetiség, részben a mérsékelt és a radikális irányzat konfliktusa játszhatta a főszerepet, és a konszolidációban bízó, de a jobboldali szélsőségeket elutasító polgárság egy része is Hébeltet támogatta.¹³⁸

¹³⁵ *Magyarság*, 1922. június 8. 5.; *Új Nemzedék*, 1922. június 9. 1.; *Sopronvármegye*, 1922. június 7. 1.

¹³⁶ MNL GyMSML SL IV. B. 1402. választmányi iratok 2. csomó. Az 1922. évi pótválasztás jegyzőkönyve.

¹³⁷ *Oedenburger Zeitung*, 1922. június 4. 1. Zur Stichwahl.

¹³⁸ KÖRNYEI Attila: I. m. 107.

Kitekintés és a választások utóélete

Mint arról már volt szó, Klebelsberg levele, amely szinte felért a szociáldemokrata jelölt támogatásával, egyedülálló volt, azonban a kormánypárt nem csak Sopronban szembesült ilyen és hasonló helyzettel 1922-ben. A győri és a székesfehérvári pótválasztás mutatta a legnagyobb hasonlóságot, ott azonban megvalósult a jobboldali összefogás.¹³⁹ Ezek miatt is tartotta Kozma Miklós kivételesnek a soproni eseményeket, mert, mint írta, „a pótválasztáson a polgári pártok – kivéve Sopront – komolyan összefogtak a szociáldemokrata jelölt ellen”.¹⁴⁰

A helyi összefogás azonban ezekben az esetekben sem egészült ki az országos pártvezetés támogatásával. A győri főispán például levélben kért útmutatást Bethlentől arra vonatkozóan, hogy a szociáldemokrata vagy a legitimista jelölt „támogatandó-e”. A kormányfő válasza nem ismert, de az is lehetséges, hogy nem is reagált a kérdésre, mert nem akart nyíltan állást foglalni.¹⁴¹ Arról, hogy a legitimistákkal szemben a kormány inkább a szociáldemokratákat támogatta, más esetek is tanúsodnak: Dombóváron, Szombathelyen és Sopron vármegyében, ahol kormánypárti és legitimista jelöltek álltak szemben egymással, megállapodás jött létre a szociáldemokratákkal, miszerint azok a kormánypárti jelöltet fogják támogatni.¹⁴² Szakasits Árpád szociáldemokrata politikus később azt állította (bár nem adott erre bizonyítékot), hogy összesen kilenc választókerületben működtek együtt a kormánypárttal.¹⁴³

Ezek az események tehát azt mutatják, hogy a soproni választás ebből a szempontból nem volt egyedi eset. Bár elsőre meglepőnek tűnhet, hogy a kormánypárt inkább a szociáldemokratákat részesítette előnyben a lényegében ideológiailag hozzá közelebb álló legitimistákkal szemben, a választásokat megelőző politikai események és ezzel összefüggésben a nemzet-

¹³⁹ HUBAI László: *Magyarország XX. századi...* I. m. I. 48–49.

¹⁴⁰ MNL OL K-429. Kozma iratai 13. csomó, 3. dosszié. Helyzetjelentések 1921. február–1923. június. 28.

¹⁴¹ *Iratok*. I. m. 293–294.

¹⁴² Uo. 292–293., 295–296.

¹⁴³ Tom LORMAN: I. m. 652.

közi környezet magyarázattal szolgálhat erre. A szociáldemokraták többször lojálisan viselkedtek a kormánnyal szemben, a Bethlen–Peyer-paktummal pedig a miniszterelnök számára az adott helyzetben ők a legitimistáknál mérsékeltebb, „megbízhatóbb”, veszélytelenebb erőnek tűnhettek. Ez különösen is igaz volt Sopronban, ahol, mint arról már szó volt, az MSZDP a népszavazás során tanúsított magatartásának köszönhetően az ország más területeinél szabadabb és hatékonyabb formában tudott működni.¹⁴⁴ Az is döntő tényező lehetett, hogy Bethlen a paktummal lényegében elfogadta az MSZDP-t az ipari munkásság képviselőjének, míg, amint az a soproni választáson is kiderült, a legitimisták nagyrészt a kormánypárt potenciális szavazótáborá bizonyos részének támogatását szerezték meg, így veszélyeztették a miniszterelnök által áhított jobboldali egység megvalósulását. Mindezt csak fokozhatta a Bethlen és Andrássy közötti, IV. Károly második visszatérési kísérlete során kialakult konfliktus, amely miatt a miniszterelnök minden bizonnyal nem örült volna a legitimista pártvezér soproni presztízsgyőzelmének.¹⁴⁵

Bár Sopronban végül ellenzéki győzelem született, a kormány elégedett lehetett az országos eredményekkel, főleg, hogy a választások legfőbb vesztesei a legitimisták voltak: az Andrássy–Friedrich Párt csak 12 mandátumot szerzett. Ezzel szemben a szociáldemokraták 24 képviselőt küldhettek az új nemzetgyűlésbe.¹⁴⁶ Igaz, a nyugat-magyarországi megyékben továbbra is érezhető volt a többnyire ellenzéki keresztény pártok fölénye: Sopron vármegyében a szavazatok összesen 47,2%-át szerezték meg a kormánypárt 26,2%-ával szemben. Ez a kudarccal hozható kapcsolat ahhoz, hogy az Egységes Párt szövetséget kötött a kormánytámogató Keresztény Gazdasági és Szociális Párttal, amelynek a későbbiekben „átengedte” a Nyugat-Dunántúl választókerületeinek egy jelentős részét.¹⁴⁷

¹⁴⁴ TÓTH Imre: *A nyugat-magyarországi...* I. m. 131.

¹⁴⁵ SZALAI Miklós: I. m. 189.

¹⁴⁶ PAKSY Zoltán: *Választások.* I. m. 106–107. Szintén vereséggént értékeli a választásokat legitimisták számára KARDOS József: I. m. 102.

¹⁴⁷ POLGÁR Tamás: I. m. 143–144.

Ugyanakkor a kormány nem felejtette el a soproni vereséget. Ennek első jele az volt, hogy leváltották Fertő Jenő főispánt, és helyére Simon Elemér került.¹⁴⁸ A döntő reakció azonban az volt, hogy bár az 1925-ben meghozott választójogi törvény nagyrészt azonos volt az 1922-es szabályozással, az egy képviselőt választó törvényhatósági jogú városokban, tehát Bajával és Székesfehérvárral együtt Sopronban mégis újra bevezette a nyílt szavazást.¹⁴⁹ Ennek okaként Boros Zsuzsanna azt említi, hogy „már a korábbi választás alkalmával is az váltotta ki Bethlen legnagyobb ellenérzését, ha polgári többségű választókerületekben szociáldemokrata győzelem született”.¹⁵⁰ Ezt igazolja Thurner Mihály, Sopron polgármesterének egyik, az 1922-es választás utáni beszéde, amelyben elpanaszolta, hogy „Budapesten sokszor kellett hallanom a gúnyos megjegyzést, hogy a Civitas Fidelissima polgárai hazátlan bitangok”, ezért kérte a belügyminisztert, „kegyeskedjék a város tisztességes polgárságának [...] védelmére kelni”.¹⁵¹

Hébelt Ede ennek ellenére ismét indult Sopronban, de az immár nyíltan szavazó kerületben a szavazatoknak mindössze 4,51%-át sikerült megszereznie.¹⁵² Ugyanakkor nem valószínű, hogy csak ez okozta a vereségét. A közigazgatás szerepe természetesen nem volt elhanyagolható, ezt mutatja, hogy Simon Elemér főispán naplójában büszkén írta a választásokról, hogy „Kibuktattam Sopronban Hébelt szocialistát, Csepregen Haller Józsefet”.¹⁵³ Ugyanakkor a városi MSZDP munkáját belső konfliktusok nehezítették, amelyek minden bizonnyal ártottak a párt népszerűségének, illetve a konszolidáció előrehaladtával, a kormánypárt népszerűségének növekedésével a szociáldemokraták támogatottsága csökkent: az 1926. évi választásokon a

¹⁴⁸ TÓTH Imre: Simon Elemér. I. m. 339–340.

¹⁴⁹ HUBAI László: *Magyarország XX. századi... I. m. II. 39.*

¹⁵⁰ BOROS Zsuzsanna–SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2008. 264.

¹⁵¹ MNL GyMSML SL XIV. 28. Sopronyi Thurner Mihály polgármester iratai 3. d. Beszéd Rakovszky István dr. belügyminiszter üdvözlésekor.

¹⁵² HUBAI László: *Magyarország XX. századi... I. m. II. 68.*

¹⁵³ MNL GyMSML SL XIII. 14. Simon család (Csáfordjánosfa) iratai. 10. d. Napló 1875–1947. I–III. I. (Polgár Tamás átirata, oldalszám nélkül).

titkosan szavazó kerületekben is jelentősen visszaesett szavazóinak száma.¹⁵⁴ Hébelt személyes népszerűségének árthatott az is, hogy rendszeresen járt Ausztriába, ahol egy alkalommal egy osztrák lapnak nyilatkozva kritizálta a magyar kormányt, valamint előfordult, hogy útjairól hazatérve kommunistának minősített, a szociáldemokrata emigrációhoz köthető sajtótermékeket koboztak el tőle a határon.¹⁵⁵

5. táblázat. Az 1926. évi országgyűlési választások részvételi adatai és Hébelt Ede szavazatarányai foglalkozási és felekezeti bontásban

foglalkozás	választók	részvétel		Hébeltre szavazott	
	fő	fő	%	fő	%
mezőgazdasági munkás	583	452	77,53	68	15,04
ipari munkás	718	523	72,84	114	21,80
kisbirtokos	853	598	70,11	38	6,35
nagybirtokos	5	5	100,00	0	0,00
iparos	1154	897	77,73	36	4,01
nagyiparos	24	24	100,00	0	0,00
szabadfoglalkozású	159	140	88,05	0	0,00
közalkalmazott	1386	1304	94,08	0	0,00
magánalkalmazott	917	562	61,29	8	1,42
kereskedő	479	355	74,11	7	1,97
egyéb	3923	2908	74,13	79	2,72
felekezet	fő	fő	%	fő	%
római katolikus	5799	4302	74,19	176	4,09
evangélikus	3378	2705	80,08	159	5,88
zsidó	916	684	74,67	14	2,05
egyéb	108	77	71,30	1	1,30
Összesen	10 201	7768	76,15	350	4,51

¹⁵⁴ KÖRNYEI Attila: I. m. 84.; Tom LORMAN: I. m. 637–638.; ROMSICS Ignác: *Bethlen*. I. m. 250–251.

¹⁵⁵ 1923-ban Sopron tiszti főügyésze kérte Hébelt mentelmi jogának felfüggesztését emiatt. A mentelmi bizottság jelentése szerint többek között a *Bécsi Magyar Újság* több példányát és Garami Ernő egyik könyvét találták meg csomagjai közt. Mentelmi jogát végül nem függesztették fel arra hivatkozva, hogy „nem terjesztés, de megismerés céljából” hozta be a kitiltott sajtótermé-

Sopronban az 1926-os választásokról készült korabeli statisztika szerint az ipari munkások több mint ötöde (21,8%-a) ekkor is Hébeltre szavazott, míg az 1922-ben legelkötelezettebbnek mutatkozó, őt akkor győzelemhez segítő mezőgazdasági munkásoknak csak 15%-a, a kisbirtokosoknak pedig mindössze 6,4%-a tartott ki mellette, és az evangélikusok körében mutatkozó erős felülreprezentáltsága is jelentősen gyengült.¹⁵⁶ (Lásd 5. táblázat.) 1926-ra tehát a kormánypártnak sikerült a német evangélikus gazdapolgári népesség jelentős részét a rendszer támogatójává, vagy legalábbis elfogadjává tennie.

keket. *Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés nyomtatványai. Irományok.* 385. A szakirodalom több ilyen esetet is említ. Lásd Ifj. SARKADY Sándor-TÓTH Imre: I. m. 82–83.

¹⁵⁶ Az ipari és a mezőgazdasági dolgozók részvételi arányai hasonlóak voltak, így nem lehet utóbbiak nagyobb passzivitásával magyarázni ezt az eredményt. MNL GyMSML SL IV. B. 1402. választmányi iratok 52. csomó. Választási statisztika. A Hébelt Ede képviselőjelöltre leadott szavazatok.